

Јанко Ђонових, Београд

МИХАИЛО ЛАЛИЋ КАО ПЈЕСНИК

Познато је да су многи прозни писци у младости своја књижевна огледања започињали стиховима, да би се убрзо посветили прозном раду. Међу таквим писцима, свакако, налази се и наш савременик Михаило Лалић, који је већ поодавно израстао у значајног писца романа и приповиједака са замашним опусом. Ако ријеч „пјесник“ не узмемо само у њеном формалном значењу, него дубље, суштинскије, наћи ћемо у Лалићевом прозном опусу толике одломке праве поезије, на које су, уосталом, указали и бројни критичари његовог дјела. Но, они нијесу показивали довољно интересовања за његове стихове. Ријетко је спомињана Лалићева збирка пјесама *Стазе слободе*¹ са неколико изворних и нестандартних поетских остварења која су могла допринијети афирмацији онда још младе партизанске књижевности, схваћене као наставак и обогаћивање социјалне књижевности између два рата. Те пјесме су, углавном, остале неприказане, као извјестан напор до тада мање познатог писца, који је већ био закорачио у четврту деценију живота. Томе су, вјероватно, погодовале и друге околности — у Црној Гори тада није било развијеније књижевне критике и сл. Сам пјесник посветио се интензивно прозном раду, објавивши убрзо књигу приповиједака (*Извидница*) и један роман (*Свадба*), што је било праћено све ширим одзивом књижевне критике. Тако су Лалићеви стихови остали углавном занемарени.

Пјесничка збирка Лалићева подијељена је на циклусе са предратним и ратним мотивима: *Самоће*, *Народно оружје*

¹ *Стазе слободе*, Цетиње, Народна књига, 1948, 87 стр.

КПЈ, *Крвави плочници* и *Црвена јесен*. У напомени сâм писац обавјештава читаоце да су ове пјесме написане прије и у току рата, а неке од њих већ објављиване у предратном периоду између 1936. и 1940. и то: у „Студенту“, „Младој култури“, „Нашој стварности“, „Животу и раду“ у Београду, те у „Зети“ подгоричкој и послије рата у „Побједи“ „Стварању“ и „Сељачком братству“ у Црној Гори; остало се први пут појављује у овом издању.

То су, мање или више, они исти ратни и социјални мотиви које је Лалић онако сјајно исклесао у својим приповијеткама и романима. Пјесме су настајале у вријеме када је Лалић живио у Београду као студент, укључен активно у студентски револуционарни покрет. Једно вријеме се и издржавао од разношења млијека по кућама, тог „бијелог здравља“ — како му је пјевао — којег су се он и његови другови најчешће морали лишавати. Лалић се тада у Београду развијао у идејном и књижевно-интелектуалном погледу, носећи у себи снажно сјећање на завичај — на горштачки невидбог. Студент из далеке брдске провинције виђао се у редакцијама напредних часописа и новина („Млада култура“, културна страна ПТТ), и у Народној библиотеци на Косанчићевом венцу, гдје је неуморно радио, жељан књиге и знања и напредних идеја за које се већ био определио.

Лалић је у дјетињству и младости проживио историјске и социјалне опорости својег горштачког невидбога и носио га у себи као живо угљевље које мора изићи на видјело. И изишло је. Лалић је могао имати и пред очима збирку приповиједака *Сељаци* свог земљака Николе Лопичића, објављену 1939. године. Ту је ондашња Црна Гора, у сажетом облику, као на длану, ту је и она Лопичићева чувена прича *Имање* која је заправо мало ремек-дјело. Те приче су бациле, у своје вријеме, најоштрије свијетло на социјалне прилике у Црној Гори, о чему су даровито говорили и други црногорски пјесници и прозаисти. Лалићеве *Стазе слободе*, као прве доживљене и спонтане пробе пера, биле су пјесников покушај да фиксира и уобличи неке своје мисаоне и животне пулсације, другим ријечима да се домогне рељефа живота и да на њему испише истинску пјесничку ријеч.

Ваља напоменути да талас социјалне литературе између два рата, којој и Лалић припада, не само да није мимоишао Црну Гору, него је нашао у њој врло погодно тле. Убрзо је такозвана социјална литература постала господарећи покрет на плану књижевности и културе. Како то објаснити када у нас није било изразитије традиције радничког покрета, ни књижевности новијега, савременијег профила, која је могла бити тек у зачетку. До ње је — чак и послије Његоша — владала народна епика, десетерац, недовољна развијеност израза и идеја. Нијесмо имали прадова у правом смислу ријечи, ни савремених путева, ни објеката материјал-

не културе. Па ипак рађање нове, критичке и бунтовне књижевне ријечи могло би се, донекле, објаснити социјалним неправдама, оскудицама сваке врсте и вјековном борбом Црногораца за своју слободу против надмоћнијег завојевача, етосом заснованим на једнакости и природном праву. Како, иначе, разумјети лист „Црногорац“ из 1871, који у једном свом непотписаном чланку поздравља и слави Париску комуњу. Дух његов није могао бити инспирисан ни ондашњим нашим продуктивним снагама, ни класном радничком одређеношћу, већ само солидарношћу сиромашнога и прогањенога, који се бори за свој биолошки опстанак.

У првом циклусу Лалићеве збирке — *Самоћа* — млади пјесник је обзнанио биједу и пустош живота у брдским крајевима. Живот је затворен и гњије у себи, само хируршки нож може да сасјече све те израстине, нераздешиве узлове. Да има бар икога да потужи за изгубљеним, изгинулим и умрлим, да слуша и сузу пусти у оним црним урама:

*„А ноћ је и киша капље,
црнина буја, расте туга . . .
Ој, јави ми се, ноћи пуста,
бар криком ждрала изгубљена.“*

У таквој бесперспективности чека пјесника чаша код задимљеног казана и, док се вече спушта, ледно „наточи, још једну наточи, за грло и за срце жедно“. До *Брезанског млина*, који једва тавори, лучево свијетло, жуто, казује беспутне путе, али то свијетло казује још и да у овој пјесми, као социјалној, има духа и даха праве поезије:

*„Тутњи долина уска
око ноћних мутних вода,
ријеком, украј јова, устаје дух млина
да кроз бесхљобне крајеве прохода.“*

*Поштапљује се уз мрка стабла
и редом крај празних амбара,
зна гдје су дјеца заноћила гладна
и гдје се шака брашна у пустом сну дочарава.“*

Сљедећа два циклуса — *Народно оружје КПЈ и Крвави плочници* — писао је Лалић као студент у Београду, под читим утицајем социјалне литературе и нарочито Мирослава Крлеже. О том утицају говорио је и сам Лалић у својим изјавама. Његов „Незнани неко“ то је, уствари, онај Крлежин „Непознати Нетко што дрма и ломи кваке и црне вјеша по кућама барјаке“, а стихови: „Трава је жута украј пута, / куд наша сатнија лута, / вода је мутна испод пута / и биће све мутнија“, као да дослућују те Крлежине утицаје,

чак и у самој лексици. Ова два циклуса књижевно су мање успјела, у њима има паролаштва и голе тенденције, што је социјална поезија већ превазилазила у неким својим доемтима. Утолико бивају драгоцјенији стихови, који заблистају непосредно као у пјесми *Жаркова смрт*, која је могла бити, можда, сажетија, Ријеч је о Лалићевом земљаку и другу Жарку Мариновићу, који је своју напредност платио главом на плочнику београдске улице. Наслоњене главе на тесаник, док дуго и беспомоћно истиче крв из смртоносне ране, у његовом завичају топила се нада да ће им се син вратити и донијети ведру снагу знања:

*„У априлски азур
већ се испарава
младост његова снажна
и над градом буја
у гњеву другара,
у бунилу звона
и у сиренама.“*

Последњи циклус — *Црвена јесен* — посвећен је доживљајима и догађајима из почетка народноослободилачке борбе, уједно најопсежнији и, мени се чини, стваралачки најзначајнији. Он садржи богатство слика и емоција и пјесничково интимно опредјељење да се темељитије посвети мотивима из рата и револуције. Из тог циклуса издваја се поема *Под ранама* — по пуноћи и интензивности доживљаја, по снази израза и по неком свом дубљем, унутрашњем ритму. Она одзвања попут народне попјевке, чак тужбалице, као наговјештај толиких болних и крвавих ситуација које су познате из других Лалићевих дјела.

Довољно је неколико примјера из ове збирке да то потврде.

Позадински рањеник, скривен у горској забити, разговара са вјeverицама које скакућу на домак његовог пребивалишта:

*„Лијепо је од вас, добре, мале часне сестре,
што стојите уз постељу ову од напрати и лишћа;
ја ваш сваки уздах чујем у тишини“.*

Хајке су биле изненадне, муњевите. Вребала је из грања пушчана цијев окупаторска и издајничка:

*„Другови ме још и сада убрајају међу живе,
мотре путе вијугаве којим треба да се вратим,
да им кажем тајне стазе и пролазе,
да поведем куда чете да пролазе
— а нада мном и планином, небом сињим,
већ се црно гавранова јато дими.“*

*Спуштају се са гребена летом ниским
и пјевају својој глади љутим криком,
како ће је заситити крви вруће,
бацајућ' се на тијело умируће.*

*Што ли гавран најстарији, огрињали,
љуту кријешти, оклијева, бијегом бјежи,
што се јато распрскава, чили, мали?
Да нијесу, у близини, неке боље гозбе нашли?
Или су их сиви орли потјерали,
ил' орлови, ил' другови моји?"*

Тренуци остављености и лутања надокнађени су новим борбама и погибијама. Морало се пробијати из обруча по цијену куцања под грлом, да би се домогли најелементарнијих мрва живота. Несаломљив је био дух тих људи, иако су се сваког дана проређивали:

*„Спомињем се тмурног дана:
Јутро мукло као зли глас, топови нам подне туку,
вече паде, нема пјесме, нема ведрог друга Бања,
ни Милића, а ни Вула, а бескрајна палба љуља
и добује сву ноћ дугу црна земља по сандуку.“*

Ту је, најзад, и она снажна, једноставна сентенца на гробу палог партизана:

*„Ти си сјен и варка мутним свијетлом изаткана.
Ти — мој спомен на крају свих растанака.
На твом гробу нема цвијећа, ни биљега, ни имена
на узглављу,
ни спомена о твом бићу.
Сниш међ' мртвим хиљадама, млад војниче,
међу мртвим хиљадама, нијем, незнан, Никовићу!"*

Ова сентенца, дубље, садржи пријетеће тонове и поуздање у себе и своје другове.

*„Ми нијесмо прегажени као трава на ливади,
ми нијесмо прегажени ни к'о вода валовита,
ми смо мутна и крвава — што се не да прегазити.“*

Од стране књижевних критичара већ је указивано на чињеницу да је Лалића одувијек привлачило народно стваралаштво и да је тежио, било у прози или у стиху, да са те основе дође до сопственог, савременог израза. О томе, на примјер, свједочи и пјесма о гаврановима, једна од најимпресивнијих у збирци.

Ако бацимо, на крају, летимичан поглед на ове пјесме — имајући у виду и цјелокупно Лалићево дјело — видимо да су оне поникле и израсле на домаћем тлу, изњедрене из нашег времена. Умјетничка истина, ако се и не подудара увијек са оном из живота, није ни далеко од ње. Лалић је страсни истраживач те истине. Уз то, као студиозан писац, увијек је знао да се држи онога што је битно и животно. Са те основе полазиле су и његове *Стазе слободе*.

Janko Donović, Beograd

MIHAILO LALIĆ AS A POET

Summary

Many prose writers came to the literary scene as poets. So did Mihailo Lalić. He had a collection of poems *The Paths of Freedom* published (at Cetinje, 1948). The verses included in this collection were written before and during the war (some of them were published in progressive publications between 1936 and 1940). Since Lalić has acquired a high reputation as a novel and short story writer during the last decades, the literary criticism has not paid enough attention to his verses. However, his outstanding talent and some characteristics expressed in the prose writing can be noticed in them. As to the poems, their thematic-motive origin is in the gramatic events of the poets time. The qualities of Lalić's poetics — expressed in the collection *The Paths of Freedom* originate, basically, from two sources: from the social literature between the two wars and the folk poetry. However, his first, poetic steps predicted an outstanding original literary personality — an important story — teller and novelist of our time.

